

Nakladatelství

Konec druhé světové války neznamenal pro český knižní trh drastickou změnu situace. V protektorátním období nakladatelé (až na nečetné výjimky) nepodlehli nátlaku k aktivní spolupráci s okupační mocí a vyhnuli se vydávání anti-semitských, nacistických a námětově prorežimních publikací. Jejich zveřejňování zůstalo především doménou nakladatelství Orbis. Volené orgány *Svazu českých knihkupců a nakladatelů*, který fungoval jako profesní organizace, byly v červenci 1941 suspendovány. Svaz pak řídila komisařská správa, dosazená protektorátními úřady, takže svazoví funkcionáři nebyli kompromitováni kolaborací s okupanty. Válečná konjunktura, utlumená až v posledních měsících okupace úspornými opatřeními, spojenými s uzavíráním některých podniků, připravila většině nakladatelských firem dobrý start do nových poměrů, pro které si mnohé z nich ještě v protektorátních časech smluvně i finančními zálohami zajistily přední autory i lukrativní tituly.

Vnější podmínky organizace nakladatelského podnikání utvářela dobová snaha o jeho regulaci. Podle záměrů ministerstva školství a osvěty měla být jejím nástrojem *Knižní rada*, která byla ustavena 6. června 1945 a do níž byli jmenováni za Syndikát českých spisovatelů František Halas a Václav Černý a za Svaz českých knihkupců a nakladatelů František Laichter a Václav Petr; dvoučlenné zastoupení obdržel též Výbor knihkupeckých a nakladatelských pracovníků, Svaz českých knihovníků a Masarykův lidovýchovní ústav. Tato Knižní rada však nikdy nezahájila svou činnost, neboť její roli si přisvojilo Kopeckého ministerstvo informací poté, co v červnu zavedlo povolovací řízení (→ s. 34, odd. *Politické a kulturní souvislosti*).

■ Organizace nakladatelského podnikání

Radikální tón prvního oficiálního vystoupení knihkupecké a nakladatelské obce, Prohlášení Pracovního výboru českých knihkupců a nakladatelů (datované 14. květnem 1945, ve skutečnosti ale přijaté až o několik dní později), reflektovalo především zjitřenou popřevratovou atmosféru. Do jisté míry však zrcadlilo také vnitřní napětí v oboru, způsobené zejména přílivem nových nakladatelských firem z časů válečné konjunktury, a tedy i výrazně zvýšenou

konkurenci. Desetibodový program obsahoval aktuální represivní kroky: zajištění německých firem a jejich převedení do českých rukou; zajištění podniků, jejichž majitelé obdrželi koncesi prostřednictvím Vlajky, pod nátlakem říšského protektora či cestou tzv. arizace; vyloučení nacistické, protičeské a protidemokratické literatury, jakož i vědecké a odborné německé literatury vydané po roce 1935; zřízení komisí pro přezkoumání činnosti funkcionářů a zaměstnanců Svazu českých knihkupců a nakladatelů. Program požadoval rovněž revizi všech koncesí a zrušení koncesí neodpovědně a neodborně provozovaných.

Klíčovým programovým požadavkem byla proměna obnovovaného Svazu českých knihkupců a nakladatelů v odbornou instituci, jejíž úkol měl spočívat v plánování a kontrole knižní produkce s cílem „zajišťovat kulturní potřeby všeho našeho lidu, podněcovat dobrou četbu a zjednávat platnost všem odpovědným a kolaborantsky nekompromitovaným tvůrčím silám našeho národa, koordinovat vydavatelské programy, vylučovat zbytečná konkurenční vydání, potlačovat literární brak a zabráňovat vydavatelské anarchii a výrobě knižních zbytečností válečnými i poválečnými konjunkturalisty, především pak sloužit při veškeré této činnosti duchovní svobodě, odpovědné lidové demokracii“ (Knihkupec a nakladatel 1946, č. 18–20). Jak je patrné, profesní a cechovní zájmy tu v propojení s převládající politickou náladou a etickým patosem vytvářely okamžitě po válce předpoklady pro regulaci nakladatelské činnosti.

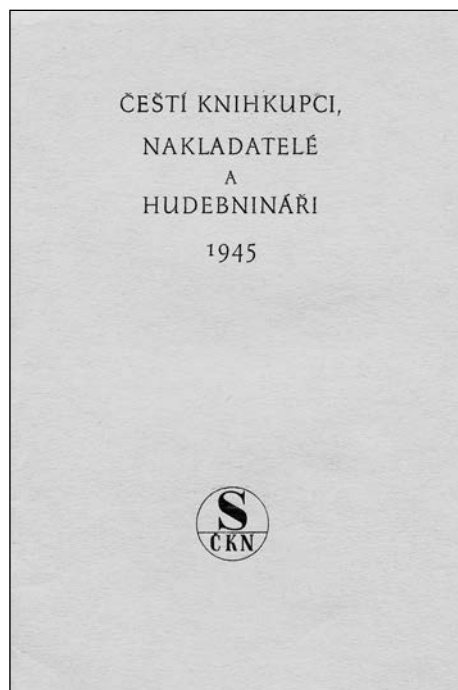
Prohlášení podepsali (bez ohledu na politickou orientaci) všichni členové Pracovního výboru Svazu, tedy vesměs významní představitelé oboru: Jan Fromek, Antonín Kovanda, František Laichter, Václav Mikota, Jan Pohořelý, Václav Poláček, Rudolf Rejman, Bohuslav Rupp, Vladimír Žikeš. Do čela Svazu jako dobrovolného spolkového sdružení byl až do řádných voleb postaven majitel Pražského nakladatelství Václav Poláček, kdysi radikálně levicový spoluzakladatel Družstevní práce. V čele 12. hospodářské skupiny maloobchodu (ta za války nahradila tradiční grémia povinná pro všechny profesionálně provozované podniky v oboru) stanul knihkupec a příležitostný nakladatel Rudolf Rejman, počátkem dvacátých let koncesionář Komunistického nakladatelství.

Dobový trend k centralizaci, umožňující snadnější řízení a kontrolu, se prosadil i v dalších organizacích. Předválečný *Kmen*, obnovený po dobrovolném přerušení činnosti, se změnil z elitního sdružení, usilujícího o obsahově i formálně dokonalou knihu, v šířeji založenou organizaci nakladatelů, knihkupců, spisovatelů, výtvarníků, hudebníků a literárních kritiků s vágním programem soustavné propagace hodnotné knihy. Jeho předsedou se stal Josef Träger, tehdejší ředitel nakladatelství Melantrich. Na valných hromadách, konaných v srpnu 1945, obnovily demokratický systém svého řízení také dvě funkční a prosperující ekonomické základny knižního trhu: distribuční

centrála *Obchodní družstvo českých knihkupců* (předseda Václav Petr) a finanční ústav *Záložna knihkupců a nakladatelů* (v čele s předsedou Jaroslavem Hamplem).

V srpnu 1945 v Praze za účasti pětadvaceti nakladatelských firem (mimo jiné Družstevní práce, Družstvo Dílo, Melantrich, Mladá fronta, Orbis, Práce, Státní nakladatelství, Svoboda a další) vznikl *Blok kolektivních nakladatelství*. Jeho programem bylo „platně přispět k plánovitému, cílevědomému a zdravému podnikání a vytvořit podmínky, které by výlučně sledovaly prospěch české knihy ve smyslu potřeb svobodné republiky a jejího lidu“ (Knihkupec a nakladatel 1945, č. 34). Vůdčí roli v sdružení převzali představitelé nových silných podniků (Svoboda, Práce, Mladá fronta a Nová osvěta), které vznikly v květnu 1945 na základě živelného a později bez námitek legalizovaného záboru německých a (ať již skutečně, či domněle) kolaborantských nakladatelství. Blok kolektivních nakladatelství byl součástí Svazu českých knihkupců a nakladatelů a v jeho rámci tvořil výraznou názorovou platformu s paritním zastoupením ve všech důležitých výborech. Měl tak možnost účinně tlumit kritické připomínky k chystaným zákonům a získat při regulaci knižní produkce rozhodující slovo. V intencích ministerstva informací prosazoval větší pravomoci státních orgánů při povolování knih, vystupoval proti snahám Svazu o kartelové ovládnutí trhu a současně podporoval záměry rozšířit okruh nakladatelských oprávnění též pro ústřední orgány politických stran a společenských organizací. V jisté míře tedy Blok představoval prodlouženou ruku státu a jeho úřadů v nakladatelské sféře, k jejíž politické kontrole přispíval. Nejdravější kolektivní firmy (Svoboda, Rovnost, Mladá fronta, Práce) postupně zahájily i budování sítě vlastních knihkupeckých filiálek.

Programovým textem Svazu se stala brožura *Čeští knihkupci, nakladatelé a hudebnináři 1945* (tzv. červená knížka), v níž Pracovní výbor rozpracoval některé body úvodního prohlášení z 14. května 1945. Podle této brožury Svaz kupříkladu zamýšlel dosáhnout nové zákonné úpravy způsobu vydávání nakladatelských oprávnění, jejichž držiteli



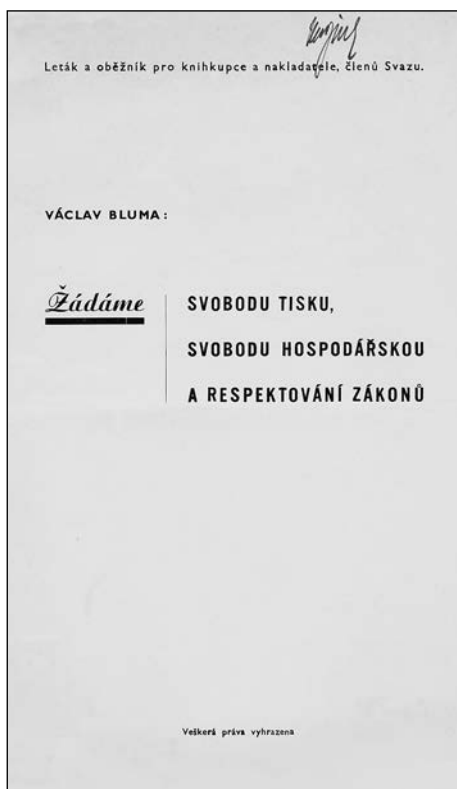
Brožura s programovými tezemi Svazu českých knihkupců a nakladatelů, 1945

měli být pouze koncesovaní nakladatelé (nikoli už tiskárny). Zároveň se snažil výrazně limitovat možnost vydávání publikací vlastním nákladem autora. Brožura prosazovala i koordinaci nakladatelských plánů s cílem, aby místo jednotlivých titulů byly schvalovány ediční programy. Svaz zamýšlel vybudovat též Knižní kancelář jako biograficko-statisticko-dokumentační středisko knižní produkce, které by financoval Knižní fond, vytvářený dávkami z ceny papíru užitého pro potřeby knižního trhu. Pro dobové poměry bylo charakteristické, že všechna tato opatření směřující k regulaci knižní produkce znepokojovala pouze několik členů Svazu. Ojedinelé protesty proti uplatňování regulace (kupř. nakladatele Václava Blumy z Hořovic) byly v zárodku umlčeny. Většina nakladatelů dávala přednost okamžitému hospodářskému profitu a přehlížela politický dosah regulace knižního trhu. Jiné poměry panovaly na Slovensku, kde ostrý nesouhlas s podobnou praxí vyslovil partnerský Zváz slovenských knihkupcov a nakladateľov, takže tu regulace zavedena nebyla.

Pojetí Svazu českých knihkupců a nakladatelů jako organizace nejen profesní, nýbrž také ideové přímo ovlivnilo svazová stanoviska v několika kárných

řízeních. Nejvýrazněji tomu bylo v případě bývalého nakladatele Leopolda Mazáče, obviněného z kolaborace. Rozhodnutí Svazu za žádnou cenu nepřipustit jeho návrat do nakladatelského podnikání přitom nemotivovala ani tak jeho činnost za války, jako především jeho předválečné obchodní metody, zvláště vlastní síť obchodních zástupců, proti nimž sdružení ostře protestovalo.

Z hlediska nakladatelů i autorů, respektive překladatelů, byly kardinálním problémem smlouvy o výši honorářů. Nikdy nekončící spor, v němž každá strana zákonitě usiluje získat co nejvýhodnější podmínky, se dočkal určitého řešení po vleklých jednáních v březnu 1946. Kolektivní smlouva, uzavřená mezi Svazem českých knihkupců a nakladatelů a Syndikátem českých spisovatelů, stanovila minimálně desetiprocentní autorský a tříprocentní překladatelský honorář z krámské ceny brožo-



Leták proti regulaci knižního trhu, 1947

vaného výtisku a vyloučila jiné než procentuální honoráře. Téměř současně se ale začala projevovat stagnace odbytu knih, i když přesnější by bylo hovořit o vyrovnání nabídky a poptávky po dlouhých letech konjunktury. (Příčiny tkvěly mj. i v postupném uvolňování cen potravin a zlepšující se nabídce spotřebního zboží.) Svaz se proto, veden snahou zpřísnit podmínky pro udělování koncesí, účelově odvolával na předpokládanou knižní krizi a ministerstvu informací dokonce vytýkal přílišnou shovívavost v povolovacím řízení. Nervozita členské základny Svazu byla pochopitelná. Z přibližně 1 200 členů bylo asi 250 buď výlučnými nakladateli, nebo u nich nakladatelská činnost převládala. Z atmosféry nakladatelských obav se také rodily stížnosti a stesky na nedostatečný zájem denního tisku o knihu i pokusy o regulaci překladů, poukazující na únik deviz.

Samotný princip regulace nakladatelským a knihkupeckým firmám vyhovoval, neboť z jejich pohledu šlo především o zajištění odbytu a o patřičný zisk. Snahy Svazu o vytvoření řízeného knižního trhu se tak paradoxně doplňovaly s aktivitami komunisty ovládaného ministerstva informací, které v předúnorovém období obratně vytvářelo předpoklady k ovládnutí a budoucímu zestátnění výroby a prodeje knih. Přesto toto dvojí prosazování knižní regulace zřetelně pramenilo ze dvou vzájemně neslučitelných zdrojů: zatímco Svaz uvažoval v rámci dosavadních představ o samosprávném řízení organismu nakladatelství a knižního obchodu, ministerstvu informací šlo o kulturní a případně i politickou kontrolu (respektive cenzuru) knižní produkce.

Pozici Svazu postupně oslaboval nejen obecný politický vývoj, ale také způsob, jakým v jeho rámci působil Blok kolektivních nakladatelství. Ten se stal významným pomocníkem ministerstva informací nejen svým charakterem a svými cíli (členství instituce tohoto typu narušovalo pravidla Svazu, organizace sdružující převážně živnostníky a soukromé podnikatele), ale zejména dvojí rolí svých zástupců, kteří jako vysocí funkcionáři Svazu českých knihkupců a nakladatelů a současně zaměstnanci velkých firem (Jan Fromek Svobody, Jindřich Isoz Mladé fronty a Našeho vojska) ovlivňovali jeho rozhodování zevnitř. To byl také jeden z hlavních důvodů, proč Svaz (ať už jej vedl Václav Poláček, Václav Mikota či František Laichter) nemohl své záměry plně uskutečnit.

Připravovaná reorganizace státní správy v knižním obchodu se od svazových představ stále zřetelněji odkláněla. Nová právní opatření (hlavně omezení knihkupeckého rabatu a zákon o povinných výtiscích z roku 1947, vyžadující tři desítky exemplářů zdarma) většinou připomínky Svazu ignorovala. Od konce roku 1946 začal do nakladatelských záměrů zasahovat skutečný nedostatek papíru, způsobený jeho masivním vývozem zestátněnými papírnami. Teprve v této chvíli se přiděly papíru staly účinným ministerským nástrojem regulace, protože v prvních měsících po válce disponovala řada nakladatelů vlastními zásobami a do českých zemí se běžně dovážel kvalitní papír ze Slovenska, kde

regulace nepůsobila. V systému přidělování papíru stát navíc dával najevo svou podporu kolektivním nakladatelstvím.

V prvních měsících roku 1948, v zostřujícím se politickém ovzduší, vyústily snahy o novou podobu organizace českého nakladatelského podnikání a o způsob regulace knižního trhu v otevřený konflikt. V lednu 1948 vystoupil ministr Václav Kopecký s tvrzením, že „většina knihkupců objednává knihy pokrokového obsahu v křiklavě nepatrném počtu, zatímco jiné knihy určitého tendenčního zaměření vědomě favorizují, takže odběratelé nemají možnost svobodného výběru“, a současně pohrozil návrhem na uvolnění prodeje knih mimo knihkupeckou síť, tedy opatřením zcela protichůdným kartelovým snahám Svazu českých knihkupců a nakladatelů (Knihkupec a nakladatel 1948, č. 1). Obranné prohlášení Svazu a knihkupecké sekce *Hospodářské skupiny maloobchodu*, které poukazovalo na více než sto filiálek velkých nakladatelství (Svoboda, Práce, Rovnost) a odmítlo nařčení z bojkotu jakýchkoli knih, vyznělo naprázdno a příznačně se stalo posledním veřejným vystoupením obou organizací.

Po únorových událostech musel být Svaz českých knihkupců a nakladatelů podle komunistických plánů nahrazen novou organizací fungující podle jiných pravidel. Dne 26. února 1948 se v místnostech Svazu ustavil přípravný výbor Odborného svazu knihkupců, nakladatelů a obchodníků s uměleckými předměty s úkolem připravit reorganizaci oboru a jeho institucí v rámci *Ústředního svazu obchodu*.

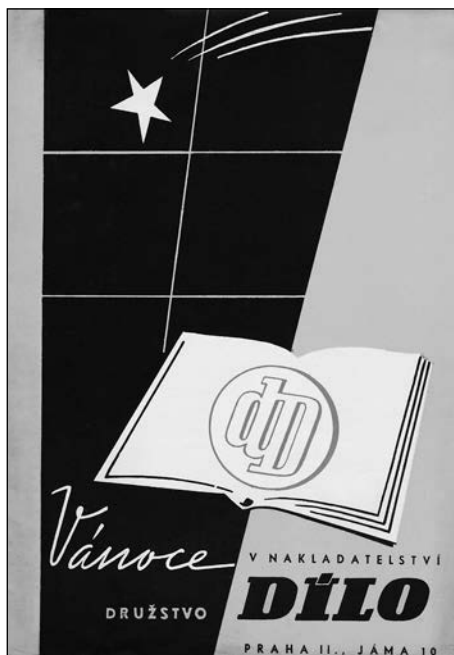
Samosprávný Svaz českých knihkupců a nakladatelů tím prakticky zanikl. Do vybraných nakladatelských firem byla posléze dosazena národní správa, většina nakladatelství však ještě několik měsíců pokračovala v činnosti. První ideologický nápor v oboru směřoval do řad knihkupců, kteří byli okamžitě zapojeni do prodeje propagandistické a osvětové literatury komunistické strany.

■ Ediční činnost a zaměření profilových nakladatelství

Období let 1945–48 bylo příliš krátké na to, aby hodnota připravovaných či ohlašovaných nakladatelských projektů mohla být skutečně prověřena realitou knižního trhu. Stejně jako po roce 1918 i po květnu 1945 se výrazně proměnilo nakladatelské spektrum, utvářené navíc novými představami o organizaci a řízení společenského života. Tradiční soukromé či družstevní firmy pozvolna nuceně ustupovaly do pozadí, zatímco prudkého rozmachu dosáhla nově vzniklá nakladatelství ovládaná společenskými institucemi a předznamenávající organizaci vydavatelské činnosti v příštích desetiletích.

K tradičním firmám soukromého či družstevního charakteru patřila nakladatelství Václav Petr, Fr. Borový, Jan Laichter, Jos. R. Vilímek, koncern Melantrich, Družstevní práce, Nakladatelské družstvo Máje a další.

Nakladatelství VÁCLAV PETR si udržovalo vysoký kredit již od počátku okupace. Zaměřovalo se zejména na původní beletrii, esejistiku a společenskou literaturu. Podíl na jeho úspěších měl především promyšlený ediční program, vytvářený za redakční spolupráce básníka Kamila Bednáře a teoretika Františka Kovárny. Pod Bednářovým vedením pokračovala knižnice *Lyrika*, jejíž první svazky vycházely už v protektorátním období a v níž kromě samotného Bednáře publikovala celá plejáda mladých básníků (Pavel Bojar, Viktor Fischl, Josef Hiršal, František Nechvátal, Jan Pilař, Jan Vladislav). Úspěch Halasových Prvních knížek však nezopakovala Bednářem koncipovaná edice básnických a prozaických prvotin *Nová jména* (Ivan Diviš, Vlastimil Kovařík, O. B. Kraus, Jaroslav Kunstýř). Až do roku 1948 pokračovalo nakladatelství ve vydávání *Svazků úvah a studií*, které s důrazem na kontinuitu českého myšlení roku 1939 založil a redigoval František Kovárna. Autory jednotlivých esejů, vyplňujících vždy jeden sešit o rozsahu přibližně 40 stran, byli kupříkladu filozof J. L. Fischer, překladatelé Břetislav Hodek a Rudolf Mertlík i historikové František Kutnar a Josef Polišenský. Za války zrozená edice naučné literatury *Duch a tvar* (řídili ji Karel Janský a J. Š. Kvapil) byla určena pro literárněvědné texty (Václav Černý, Otokar Fischer, Karel Polák a Zdeněk Kalista). Mimo knižnice zůstaly některé práce Václava Černého (soubor statí



Knižní katalog Družstva Dílo, 1947



Reklamní leták nakladatelství Václav Petr, 1946

Zpěv duše, První sešit o existencialismu) a Zdeňka Kalisty (Stručné dějiny československé). Knižnice překladů z románských literatur *Most* (redaktor Benjamin Jedlička) přinesla roku 1947 v překladu Svatopluka Kadlece stěžejní dílo evropského existencialismu, Camusovu prózu *Cizinec*. V roce 1947 vyšly dva svazky sborníku *Ohnice*, které suplovaly neexistující časopis stejnojmenné volné literární skupiny; v říjnu 1948 vydala firma první a také poslední číslo třetího ročníku měsíčníku pro umění a filozofii *Listy*. Další ambiciózní plány již nestačila uskutečnit.

Nakladatelství **FR. BOROVÝ**, jež za okupace statečným postojem svých pracovníků odolalo tlaku dosazených nacistických zmocněnců, pokračovalo ve svém programu se střídavými úspěchy. Jeho řízení se opětovně ujal Miloš Jiránek, synovec majitele podniku Jaroslava Stránského, odchod redaktorů Rudolfa Jílovského a Bohumila Nováka však přispěl k oslabení firmy jako vůdčího nakladatelství české literatury. Nakladatelství spoléhalo na osvědčené autory a vyzkoušené edice typu *Žatva* (prózy Eduarda Basse, Adolfa Branalda, Jana Čepa, Karla Poláčka, Olgy Scheinplugové, Ladislava Stehlíka) a *České básně* (Ivo Fleischmann, Jaromír Hořec, František Hrubín, Jaroslav Kolman Cassius, Oldřich Mikulášek, Fráňa Šrámek). Pokračovalo ve vydávání válkou přerušovaných *Spisů bratří Čapků* (redaktor Miroslav Halík), nově bylo zahájeno vydávání *Díla Josefa Hory* (redaktor Miloslav Novotný) a *Spisů Viktora Dyky* (redaktor Antonín Grund). S časopisem *Kritický měsíčník* měla být vydávána též *Knihovna moderní kritiky* pod redakcí Václava Černého, ale připravený program (mimo jiné i vydávání díla André Gida, Benedetta Croceho, J.-P. Sartra aj.) se však již nepodařilo naplnit.

Nakladatelství **DRUŽSTEVNÍ PRÁCE** vyšlo z válečných poměrů posíleno čtyřicetitisícovou členskou základnou spolku a s kontinuálně pokračujícím edičním programem. Po osvobození však marně hledalo sevřenější autorský okruh: původní tvorbu přinášela prozaická edice *Živé knihy* (Miloslav Fábera, Jaromír John aj.).

Na klubovém základě působilo rovněž nakladatelské **DRUŽSTVO DÍLO**, které redakční spolupráce Jiřího Koláře a výtvarná účast Františka Grosse, Františka Hudečka a Kamila Lhotáka předurčovala k sepětí se Skupinou 42. Edice *Knihy Díla*, *Světová lidová knihovna* (Erskine Caldwell, Michail Prišvin, z domácích autorů Norbert Frýd) doplnily mimo řady knihy veršů (Miloš Vacík, Carl Sandburg) a *Divadelní knižnice*. V edici aktuálních statí *Malá řada živých dokumentů* publikovali mimo jiných autorů Jindřich Chaloupecký, Tristan Tzara a Jiří Weil.

Činnost **NAKLADATELSKÉHO DRUŽSTVA MÁJE** obnovili jeho zaměstnanci roku 1945, kdy také odmítli pokus původního vlastníka a předválečného nakladatele pokleslého ženského čtiva Artura Vaňouse (v letech 1943–45 vězněného v koncentračním táboře) o návrat do podniku. V říjnu 1947 převzal správu firmy Syndikát českých spisovatelů. Nejrozsáhlejší poválečná *Májová knižnice*

přinesla nevyrovnaný soubor původní i přeložené tvorby s výrazným podílem vzpomínkové a dokumentární válečné literatury (František Kafka, Čestmír Jeřábek, František Listopad, František Nechvátal, J. R. Vávra). Na literaturu pro děti a mládež se soustředily ediční řady *Máj dětem* a *Mladý Máj* (stejnojmenný klubový časopis zanikl po druhém čísle roku 1948).

Svůj význam si v celostátním měřítku podržely též další firmy. V nakladatelství ALOIS HYNEK (českou beletrii zde redigoval A. C. Nor) publikovali kupříkladu Josef Knap, Jiří Mařánek, T. Svatopluk, Emil Vachek, Jan Weiss (edice *Český román*) či Jiří Brdečka, Jan Čarek, Zdeněk Jirotko, Jaroslav Žák (edice *Český humor*). Nakladatelství B. STÝBLO, které se původně orientovalo na nevýraznou dětskou a oddechovou četbu, přineslo v *Knižnici Lyra* verše soudobých českých básníků (Ivan Blatný, Jiří Kolář, Vít Obrtel).

Na svou předválečnou činnost navázala i některá menší nakladatelství. Nakladatelství OTTO GIRGAL po válce vydávalo časopis Jindřicha Honzla *Otázky divadla* a filmu a od roku 1946 za redakce Karla Teiga mezinárodní knihovnu teorie umění *Orloj* (Bohumil Kubišta: *Předpoklady slohu*, 1947; Paul Verlaine: *Prokletí básníci*, 1946). Další svazek, již hotové *Dějiny surrealismu* Maurice Nadeaua v překladu Zbyňka Havlíčka, nebyl už povolen. Na avantgardní etapu nakladatelství ODEON se po rozvodu s Janem Fromkem a převzetí podniku pokusila navázat Zdenka Fromková, což se jí podařilo jen několika málo tituly. Nakladatelské družstvo československých legionářů ČIN zasáhlo do poválečného literárního života jen edicí *Proud* (Ivo Fleischmann, Jiří Orten, Nikolaj Terlecký aj.).

Činnost vyvíjelo rovněž několik nakladatelů bibliofilských tisků, kteří svou orientací na současnou tvorbu překonávali knihomilskou doktrínu. Exkluzivní program, zaměřený na pevný okruh odběratelů a opřený o vynikající rozhled po soudobých světových literárních proudech i o existenční nezávislost, udržel zubní lékař Rudolf Škeřík v nakladatelství SYMPOSION. Stejnojmenná překladová prozaická knižnice tohoto nakladatelství pokračovala sice jen několika svazky (Erskine Caldwell, Maxim Gorkij, Romain Rolland), obnovení se však po třinácti letech dočkala edice původní soudobé tvorby *Plejáda* (Jiřina Hauková, Josef Kainar). Pokračovala též překladová řada *Prokletí básníci* (Charles Baudelaire, Paul Verlaine), nově pak vznikly edice *Kentaur* (určená pro překlady francouzských autorů) a *Duše východu* (věnovaná významným dílům orientálních literatur). Z dalších bibliofilských nakladatelství je třeba uvést HYPERION Erny Janské, činnost VÁCLAVA POUŘA, prezentujícího texty tvůrců z okruhu literární kavárny Union (Emanuel Frynta, František Hrubín, Svatopluk Kadlec, Albert Vyskočil) a JANA POHORELÉHO, obdivovatele a vydavatele prací filozofa Ladislava Klímy.

Tradice předválečné a protektorátní nakladatelské činnosti se však mezi květnem 1945 a únorem 1948 úzce prolínaly s předzvěstí rodících se nových časů. Soukromé firmy a nakladatelská družstva působily vedle nově vzniklých kolektivních podniků. Politicky zvláštní postavení mezi nimi měl tiskový a vydavatelský koncern MELANTRICH, který se v období protektorátu zkompro-

mitoval německou finanční účastí a kolaborantskou žurnalistikou v jím vydávaných periodikách. Koncern převzala roku 1945 pod přímé řízení národně socialistická strana, která z vedení podniku odstranila jeho organizační duši Jaroslava Šaldu. Po krátké činnosti kolektivního řízení stanul v čele firmy jako ústřední ředitel Julius Firt. Dosavadní ředitel nakladatelství, divadelní kritik Josef Träger, odešel po konfliktu s vedením strany a byl v roce 1947 vystřídán Zdeňkem Richtrem. Absence výrazných redaktorských a manažerských osobností zákonitě ovlivnila charakter produkce. Pokračovala edice *Poezie*, která se však po odchodu A. M. Píši zaměřila hlavně na překlady z ruštiny (Anna Achmatovová, Sergej Jesenin, Nikolaj Tichonov), kromě nich přinesla jen sbírku Viléma Závady a antologii Lenin u českých básníků. Ani nová řada prozaické edice *Úroda* (původní díla Josefa Tomana, K. J. Beneše, Vojtěcha Martínka, Jiřího Muchy a několik překladů) nedosáhla kvality své meziválečné předchůdkyně. Pod vedením Zdeňka Kalisty pokračovala knižnice *Odkaz minulosti české*, avšak v porovnání s protektorátními lety jen sporadicky. Výrazněji se nakladatelství zapsalo do dějin písemnictví soubory spisů, rozpracovanými již v době války (Jakub Arbes, J. V. Sládek, Jindřich Vodák), zatímco zahájené *Dílo Josefa Pekaře* bylo přerušeno. Ve vynucené spolupráci s nakladatelstvím Svoboda a Družstevní práce začalo vydávání díla Vladislava Vančury (pod redakcí Jana Mukařovského a Ivana Olbrachta), samostatně pak spisů Egona Hostovského a pod patronací Společnosti F. X. Šaldy i soubor prací tohoto kritika (redakce pracovala ve složení Jan Mukařovský, Václav Černý, Felix Vodička, Jiří Pistorius).

V nakladatelstvích Československé strany lidové VYŠEHRAĐ a UNIVERSUM prozazovali jejich vedoucí pracovníci Aloys Skoumal a Bedřich Fučík proti řídicím stranickým funkcionářům jen obtížně neprověřenou původní tvorbu (v edici *Verše* kromě sbírek Karla Doskočila či Jana Dokulila vyšla též prvotina Ivana Slavíka). V méně střežené překladové edici *Orientace* (redaktor Albert Vyskočil) se podařilo vydat několik titulů politické, historické a filozofické literatury (Christopher Dawson, Max Picard, D. L. Sayersová).

Ostatní nakladatelství tohoto typu byla pod přímým nebo zprostředkovaným vlivem komunistické strany. Se skrytou státní účastí vyvíjelo činnost nakladatelství ORBIS, v časech protektorátu jediná ediční základna propagandistických a kolaborantských publikací. V roce 1945 bylo začleněno do kompetence ministerstva informací. Okupační překlady německé dobrodružné četby (převážně se soudobou válečnou tematikou) tu v osvobozené republice nahrazovaly obdobně laděné edice české původní tvorby (*Bojovníci*, *Knihovnička odvahy*). V řadě stručných životopisů *Kdo je kdo* (řídila ji Jarmila Kroftová s redakčním kruhem) dostaly prostor i portréty významných spisovatelů. Od roku 1946 zajišťoval Orbis knižnice Matice české, a to edici *Naše minulost* a zvláště *Památky staré literatury české*, zpřístupňující nejvýznamnější díla českého středověkého písemnictví.

Značnou pozornost původní české literární tvorbě věnovalo nakladatelství **MLADÁ FRONTA**, které se v létě 1945 oddělilo od stejnojmenného deníku, založeného 9. května 1945 v obsazené budově německého vydavatelského podniku Böhmisches-Mährische Verlags- und Druckereigesellschaft skupinou mladých literátů pod vedením Jaromíra Hořce a pod patronací Svazu české mládeže. V čele stál krátce Ivo Fleischmann, brzy ho však vystřídal první jmenovaný šéfredaktor Jiří Círk. Žánrově nevyhraněná edice *Boje* přinášela hlavně poezii spolupracovníků nakladatelství (Ladislav Fikar, Ivo Fleischmann, Jaromír Hořec, Oldřich Kryštofek, František Listopad, Miloš Vacík), v knihovnici *Nástup* převažovaly překlady sovětské prózy. Pod patronací Františka Halase, předsedy ediční rady nakladatelství, vznikla edice básnických knižních debutů *První svazky*. V knihovnici *Dramata* publikoval kupříkladu Jindřich Pokorný a v edici *Studie* literární kritici Jiří Hájek a Jan Petrmichl.

Zpřístupňování beletristické produkce se intenzivně věnovalo nakladatelství Ústřední rady odborů **PŘÁCE**, které obsadilo budovy bývalé Národní politiky a získalo do svých služeb i vynikající redaktory. V edici *Přeliv* se střídala původní tvorba (Jan Drda, Jiří Mucha aj.) s čtenářsky atraktivními překlady (Louis Bromfield, Graham Greene, William Somerset Maugham, Upton Sinclair). Do básnické edice *Klín*, redigované Jaroslavem Seifertem, přispěli kupříkladu František Hrubín, Arno Kraus, Michal Sedloň, Karel Vokáč i sám Seifert.

Nakladatelství **SVOBODA** působilo jako součást stejnojmenných vydavatelských a tiskařských podniků Komunistické strany Československa. Tuto významnou ekonomickou základnu si komunistická strana zajistila v květnu 1945 obsazením budov nakladatelského koncernu Novina, spjatého s bývalou agrární stranou. Vedoucími funkcionáři se stali předváleční komunističtí nakladatelé Karel Borecký a Jan Fromek, Jarmila Prokopová (vdova po popraveném nakladateli marxistické literatury Pavlu Prokopovi), příležitostný předválečný nakladatel i komunistický agent v národně socialistické straně František Svoboda a básník Jiří Taufer. Personální obsazení zaručovalo, že nakladatelství Svoboda bude plně působit v intencích vedení komunistické strany a zároveň v prosovětském duchu. Dosvědčoval to i ediční program. V beletristických knižnicích (*Knihovna Svobody*, *Spisovatelé Sovětského svazu*, *Divadlo lidu* aj.), vydávaných vedle propagandistické produkce, dominovaly překlady ze sovětské literatury. V původní tvorbě se nakladatelství soustředilo na vydávání prací komunisticky smýšlejících autorů (Julius Fučík, S. K. Neumann, Zdeněk Nejedlý, Bedřich Václavěk) a formálně participovalo také na spisech Vladislava Vančury.

Pražský centralismus, který byl bolestně pocíťován zejména na Moravě, narušovaly v druhé polovině čtyřicátých let vydavatelské aktivity (nezřídka realizované díky snahám

tiskáren) ve větších, tradičních kulturních centrech i v menších lokalitách. V Čechách se podařilo překonat regionální význam jen několika mimopražským nakladatelstvím, především havlíčkobrodské firmě JIŘÍ CHOJKA, která vedle překladové edice *Sever a Západ* vydávala knižnici původní tvorby *Střed*, v níž se objevily kupříkladu práce Bohuslava Pernici či Anny Sedlmayerové. Součástí činnosti tohoto nakladatelství byla též humoristická edice *Pohoda* a především vydávání spisů Karla Havlíčka Borovského pod redakcí Miloslava Novotného. Od války pokračovalo v činnosti též kladenské NAKLADATELSTVÍ MLADÝCH řízené Petrem Paškem, jemuž spolupracovník redakce Jaroslav Puchmertl zprostředkoval autorskou, překladatelskou i výtvarnou účast svých druhů ze Skupiny Ra (Josef Istler, Ludvík Kundera, Zdeněk Lorenc). Na intenzivní válečnou produkci navázalo nakladatelství A. DĚDOUREK v Třebechovicích pod Orebem, orientující se na nenáročnou původní prózu a zejména na literaturu pro děti a mládež (edice *Život a dobrodružství*, *Milá edice dětská a Květen*). K jeho kmenovým autorům náleželi mimo jiné Arno Kraus a Pavel Bojar.

Od pražského centra se značně lišily poměry na Moravě, kde nakladatelská činnost vyrůstala z jiného politického rozložení sil i z jiné kulturní tradice než v Čechách. Projevem této odlišnosti, většího důrazu na tradiční náboženské a konzervativní hodnoty i menšího podlehnutí svodům sociální revoluce byl rovněž střet mezi Moravským kolem spisovatelů a komunisty usilujícími ovládnout tento spolek. Ve snaze překonat úzce regionální profil usilovalo DRUŽSTVO MORAVSKÉHO KOLA SPISOVATELŮ o vydávání nových textů renomovaných autorů. Vydávalo rovněž četné reedice (zejména úspěšné tituly zaniklého pražského nakladatelství Novina) i několik překladů. Páteř poválečného edičního programu tvořila básnická edice *Sad*, ve které byly pod redakcí Františka Lazeckého a Jarmily Urbánkové zveřejněny například verše Kamila Bednáře, Zdeňka Spilky, Františka Listopada a Jana Vladislava, a prozaická edice *Vinice*, řízená Mirkem Elplem a Václavem Prokúpkem. Kromě četných reedic v ní byly zastoupeny aktuální svědecké a vězeňské výpovědi, tradičně laděné romány, povídky moravských autorů a vzpomínky (F. V. Kříž, František Neužil, Jaroslav Marcha, Čeněk Kramoliš, Antonín Kolek, Olga Košutová aj.). Prozaické tvorbě pro mládež se věnovala knižnice *Slunečnice* (František Kožík, František Křelina, Klement Bochořák, Vojtěch Martínek).

Na tradice moravského katolicismu včetně jeho nonkonformních podob, prezentovaných zejména Josefem Florianem a Jakubem Demlem, navazovalo NAKLADATELSTVÍ BRNĚNSKÉ TISKÁRNY. Jeho ediční program byl rozvržen do několika řad (*Církev a vlast*, *Duchovní knihovna*, *Přátelé Boží*, *Paměti a dokumenty*), z nichž nejpozoruhodnější byla *Kritická knihovna*, redigovaná Timotheem Vodičkou a zaměřená na původní esejistiku i uměleckou kritiku. Moravské autory, prezentované v edici *Návrat* (Josef Sekera, Fran Směja, Milan Rusinský), vydávalo též nakladatelství JOSEF LUKAŠÍK, působící v Ostravě a v Praze. Jeho nově založená knižnice *Strom* však pod redakcí Josefa Strnadela

směřovala k získání širšího autorského okruhu (Zdeněk Lorenc, J. V. Svoboda, Géza Včelička, Arnošt Vaněček).

V Opavě obnovil slezský regionální pracovník Adolf Tománek, který se již před válkou střetl s ambicemi finančně silnějšího Josefa Lukasíka, činnost nakladatelství *ISKRA*, sídlícího původně v nedaleké Hrabyni. Jeho program byl důsledně regionalistický. V edicích *Iskra*, *Alej* a *Slezský dvůr* vydával beletristické a vlastivědné práce Vojtěcha Martínka, Drahozlava Gawreckého, Milana Rusinského a dalších autorů.